

ALEVİ-BEKTAŞI GELENEĞİNDE MUHABBET: RUHSAL BİR BİLGİ ORTAMI

Conversation (Muhabbet) in Alevi-Bektashi Tradition: An Atmosphere of Spiritual Knowledge

Dr. Caner IŞIK*

ÖZ

Sözlü kültür ortamı içinde olan Alevi Bektaşî geleneğinin, bilgi aktarma ve açıklama ortamı muhabbetlerdir. Muhabbetler ruhsal bilginin aktarımının sağlandığı, sembolik yapıya sahip şiirlerin oluşturulduğu, aktarıldığı ve açıklandığı ortamlardır. Muhabbet ortamı kişilerin karşılıklı etkileşimini gerekli kılar. Bu anlamıyla kişilerin etkin katılımı ile gerçekleşir. Etkin katılım, katılımcıların ruhsallığı deneyimlemesine, bütünlük hissinin yaşanmasına imkân sağlar. Bu durum ise ruhsallığın etki alanında olan, bireysel ve toplumsal, birçok işlevin yerine getirilmesi ile sonuçlanır. Araştırmada yazılı kaynakların yanı sıra, muhabbet ortamlarında bulunan kaynak kişilerin aktardıkları da kullanılmıştır. Makalede ilk olarak Alevi Bektaşî geleneğindeki muhabbet ortamı tanımlanmıştır; ikinci olarak muhabbet, geleneğin ruhsal yönü olarak belirlenmiş; son olarak ise muhabbetler ruhsallığın yayıldığı ortam olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Muhabbet, Ruhsallık, Sözlü Gelenek, Değiş-Nefes, Alevi-Bektaşî

ABSTRACT

The atmosphere of explaining and transmitting knowledge of the Alevi-Bektashi order, which come from a rich oral culture, are conversations (muhabbet). Conversations are the atmosphere itself whereby spiritual knowledge is conveyed, some poetry texts with a symbolic structure are constructed, explained and transmitted. In this sense, conversations are constituted by the participation of individuals. Active participation in conversations allows people to experience spirituality as well as the sense of unity. This leads to the fulfillment of many functions, individual or social, which are related to the area of spirituality. In this research, written records as well as the data obtained from the interviews with people who have been to these conversations are analyzed. In this article, first, the atmosphere of the conversations in the Alevi-Bektashi order is defined, second, it is argued that conversations constitute the spiritual dimension of the tradition; and lastly conversations are argued to form the cultural environment by which spirituality is disseminated.

Key Words

Conversation (Muhabbet), Spirituality, Oral tradition, Değiş (Folk poem), Nefes (Bektashi poem), Alevi-Bektashi.

Muhabbetten hâsıl olur Muhammed¹

Giriş

Alevi Bektaşî geleneğinin ruhsal yönü üzerine çalışma yaparken karşımıza iki temel sorun çıkar. Bunlardan biri geleneğin sözlü kültürel durum içinde yaşanması ve aktarılması, ikincisi ise bilginin şiirler vasıtasıyla sembollere gizlenmiş bir biçimde taşınması ve şiirlerin sözlü kültür ortamlarında işlenmesidir. İki temel sorunun cevabı da muhabbet ortamlarında saklıdır. Çünkü muhabbetler hem sözlü kültürün şifahi olarak yaşatıldığı ve aktarıldığı ortamlardır.

Hem de söz konusu ortamlarda şiirlerin manaları üzerine düşünme ve yeni şiirler oluşturma etkinlikleri yapılır.

Muhabbet ortamı sözlü gelenek içinde bilginin oluşmasının, aktarılmasının ve açıklanmasının sağlandığı ortamlardır. Bu sebeple muhabbetler özellikle Alevi Bektaşî geleneğinin mistik yönünün beslendiği en temel ortamdır. Makalemizde söz konusu ortam hakkında bazı belirlemeler yapıp muhabbet kavramı üzerine detaylı bir analiz yapmak hedeflenmektedir. Muhabbet ortamı hakkında bilgiler ise, bizzat muhabbetlerde bulunmuş dede, derviş ve âşıkların ifa-

* Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Halk Bilimi Bölümü, canerkim@hotmail.com

deleri ile delillendirilecektir. Daha sonra muhabbet hakkında temel belirlemeler yapıp, muhabbet ortamının yapısı anlatılacak ve sürecin nasıl işlediği tespit edilecektir. Söz konusu işleyişin ana hatları belirlendikten sonra, Alevi Bektaşî geleneğinde muhabbetin nasıl bir işlevi olduğu örneklerle açıklanacaktır.

Sözlü geleneğin belirleyiciliği altında olan Alevi Bektaşî geleneğinde muhabbetin üzerine düşünmek aslında geleneğin ruhsal yönünün nasıl üretildiğinin üstüne düşündürmektir. Bu durum ise şiirlerin gerek üretimi, gerek yayılımı, gerekse manalarının ne şekilde ortaya çıkarıldığı konusunda bilgiler sunacaktır. Bununla birlikte Alevi Bektaşî geleneğinin ruhsal yönünün ortaya çıktığı ortam netleşeceği için geleneğin yeniden okunmasında ruhsal yönün üretildiği muhabbet ortamına özel bir dikkat geliştirmek gereği ortaya konacaktır.

Sözlü Gelenek İçinde Bilgi Aktarımı Üzerine

Alevi Bektaşî geleneği sözlü bir kültürdür. Bu anlamıyla sözlü kültüre dair dikkatler ve analiz birimleri Alevi Bektaşî geleneğinin anlaşılmasında çok önemlidir. Kültürel hayatın tamamen sözlü bir biçimde organize edildiği toplumlarda sözlü kültür geleneği hâkimdir. Sözlü gelenek, zamanda derinliği olan, mekânda yaygınlığı olan ve insanlar tarafından paylaşılan bir gelenektir. Sözlü gelenek içindeki bilgi de bu bağlamlar geleneğin içinde oluşur ve yaygınlaşır. Sürecin etkileri ile yavaş yavaş değişerek, farklı mekânlar ve ilişkilerin tesiriyle yeni anlam kalıplarına uyarak günümüze kadar gelirler. Sözlü kültürde üretilen bilgi, zamana, mekâna ve kişilere göre geleneğe bağlı olmak kaydıyla değişiklikler gösterir. Bu değişen bilgi geleneğin işaret ettiği kültürel üretim mekanizmaları içinde üretilir.

Sözlü kültürün önemli yönlerinden biri yüz yüze iletişimin geçerli olmasıdır (Okan, 2004: 67). Yüz yüze iletişimde sözel ifadeler sadece sözcüklerle sınırlı değildir. Söyleyenin bütün jest, mimik, tonlama ve tekrarlar önemlidir ve bunlardaki farklılıklar bir anlama karşılık gelir. Aynı zamanda dinleyicinin hal ve hareketleri ile içinde bulunulan ortamın da söyleyeni etkilediği belirtilebilir. Böyle bir ortamda doğru bir analiz yapabilmek, bütünün doğru bir değerlendirilmesinin yapılması ile mümkündür. Bu ise ortaya çıkan ve aktarılan bilginin başta olduğu ortamı bilmek, ikinci olarak da bu ortaya çıkan bilginin yayılım mekanizmalarını tespit etmekte mümkündür. Muhabbet kavramı ile açıklamaya çalışacağımız ortam; tam da bu ortaya çıkış ve yayılım mekanizmasının etkin olarak işlediği yerdir. Alevi Bektaşî sözlü geleneği muhabbetler vasıtasıyla aktarılır ve yeni bilgi muhabbetlerde ortaya çıkar.

Sözlü geleneğin hâkim olduğu toplumlarda bilgi içeren söz birlikleri ve şiirler ezbere bilinirler (Finnegan, 2003: 443). Bunun iki sebebi vardır. Birincisi sözlü hafızanın güçlü olması, söze özel bir önem verilmesi ve sözün kutsal olduğuna inanılmasıdır. İkincisi ise okuryazar oranının çok düşük olmasıdır. Sözlü kültürel ortam kendine uygun bir yapı içinde anlamlıdır. Bu manada söz konusu ortamda bulunan insanların söze verdiği değerle günümüz insanının söze verdiği değer arasında fark vardır. Bu fark sözlü bilginin yaşatılması, ezberlenmesi, aktarılmasında da kendini gösterir. Sözlü geleneğin hâkimiyeti, söz konusu toplum üzerine yapılan araştırmalarda ciddi bilgi yanlışlıklarına imkân verir. Toplumun bilgi üretme ve yaşatma mekanizması sözlü olduğu halde, yazılı kaynaklar üzerinden yapılan belirlemeler ciddi bilgi yanlışlarına düşmeye se-

bep olabilir (Öztürkmen, 2001: 115-125). Sözlü gelenek halkbilim metotları içinde gösterim bağlamında doğru değerlendirilme imkânına sahiptir. Gösterimin yapıldığı ortam araştırılacak konunun en önemli unsurlarından biridir. Alevi Bektaşî geleneğinde de Muhabbetler gösterimin yapıldığı ortamdır.

Muhabbetler sözlü kültürün hâkim olduğu Alevi Bektaşî geleneğinde bilginin üretilmesinin ve aktarılmasının sağlandığı ortamlardır. Bu ortamlarda bilgi, hem ortamın organize yapısı hem de ortamda işlenen şiirlerin anlattıkları ile gündeme gelir. Muhabbetlerde ortaya çıkan ve analizi yapılan şiirler sözlü öğretinin temel yapı taşlarını oluşturur (Eyüboğlu, 1990:475). Alevi Bektaşî geleneğinde şiirler bir amaç üzerine yazılmıştır (Temren, 2003: 183). Bu amaç aktarılmak istenen bilgiye paralel olan bir amaçtır. Başka bir ifade ile aktarılmak istenen bilgi şiirler vasıtasıyla sembolik bir dil kullanılarak aktarılmıştır (Melikof, 1998: 276; Eyüboğlu, 1990:476). Söz konusu şiirler muhabbet denilen ortamlarda çözümlenerek bilginin paylaşılması sağlanmıştır. Bu tür şiirlere Aleviler “deyiş, kelam, deme” derken Bektaşîler “nefes” demişlerdir. Söz konusu şiirlerde simgesel dil kullanılır. Bu dil sebebiyle muhabbete ihtiyaç vardır (Temren, 2003: 189). Muhabbet esnasında gündeme gelen şiir bilen bir kişi tarafından açıklanır ve bir anlama kavuşturulması sağlanır. Bu anlamın ortaya çıkması bilginin aktarılmasına imkân verir.

Muhabbetler bilgiyi taşıyan şiirlerin kodlarının çözüldüğü ortamlardır. Bu sebeple Alevi Bektaşî geleneğinin anlaşılmasında, bilgi ve inanç boyutunun kavranmasında muhabbet çok önemlidir. Makalemizde muhabbet ortamının önemini ortaya koyup, konuya açıklık getirmek hedeflenmiştir. Bunu yapı-

bilmek için ise Alevi Bektaşî geleneği içinden olup bire bir muhabbetler içinde yetişmiş kişilerle görüşmeler yapılmış ve onların ifadeleri yer yer makale içinde zikredilmiştir. Söz konusu kaynak kişiler konunun ilk ağızdan anlatılabilmesine imkân vermiştir.

Muhabbet Kavramı ve Anlamı

Muhabbet; Alevi Bektaşî geleneğinde öğretinin bilgilendirme işlevinin yerine getirildiği ortamlardır. Söz konusu ortamda muhabbete katılanlarca kutsal sayılan deyiş-deme-kelam veya nefesler saz eşliğinde okunur ve şiirlerdeki anlam üzerine derin sohbetler yapılır. Bu sohbetlerin yapıldığı muhabbet ortamları söz konusu inancın sözlü gelenek bilgisini oluşturan deyişlerin hem oluşturulduğu hem de aktarıldığı ortamlardır. Alevilik üzerine yapılan araştırmalarda semahlar, cem törenleri ve nefesler üzerinde çok durulmuş fakat muhabbet ortamı üzerinde durulmamıştır. Bunun temel sebepleri muhabbetin her bir yapılışının kendine özgü olması, gündelik hayatın bir parçası olarak devam etmesi ve muhabbet ortamının kişilerce mahrem kabul edilmesidir.

Muhabbette söz çok önemlidir. Sözün yaratıcı gücü olduğuna inanılır ve sözün direk yaşama dönüşen bir şey olduğuna inanılır. Bu manada herkes bütün içtenliği ve samimiyetiyle sözün akışını anlamaya, anlamasa bile hissetmeye katılmaya çalışır. Bu anlamıyla muhabbet mahrem bir paylaşım alanıdır. Bir kitap okuma ortamından farklı olması, söz konusu ortamın bütün üyelerinin ortamın bir üyesi olarak algılanmasıdır. Muhabbette ortaya çıkan anlam bütün herkesin ortak çıktısı olarak düşünülür, tartışma yerine karşılıklı anlama daha ön plandadır.

Alevi Bektaşî araştırmalarında muhabbetin ön plana çıkmamasının bir

sebebi de her Alevinin muhabbet ehli olmamasındandır. Aleviler içindeki büyük bir kesim tarikat ehlidir ve cemlerde bulunmakla asli ibadetlerini yerine getirdiklerine inanırlar. Şiirle mana ile uğraşmazlar, daha çok itikat diye adlandırabileceğimiz inanma biçimi ile ruhsal dünyasını anlamlandırırılar. Fakat bir kısım Aleviye bu tarz bir inanç yeterli gelmez, inancın gereklerini, sebep ve sonuçları öğrenmek ister. İşte o zaman muhabbet ortamlarına meyil verir ve muhabbetlere katılır. Muhabbete katılanlarca yapılan bir tanımlamaya göre, “*Muhabbet Aleviliğin marifet kapısıdır*”². Bu anlamıyla şeriat ve tarikat aşamalarının bir üst aşaması olarak anlamlandırılır. Muhabbetler böyle yorumların yapıldığı ortamlar olmakla beraber, toplumun başka bir şekilde toplandığı mekânlar da olmaktadır³. Muhabbetler daha çok iletişim teknolojilerinin ve medyanın gelişmediği zamanlarda daha etkindir. Eskiden muhabbetlerin daha fazla yapıldığı birçok Alevi Bektaşî tarafından aktarılmaktadır.⁴

Belkis Temren Bektaşî öğretisinin işlendiği yer olarak iki ana ortamı belirler. Bunlar; meydan ve sofradır (Temren, 2003: 188). Meydan, ikrar vermiş olanların katılabileceği bir ritüel uygulamadır ve Alevilerde 12 hizmetin yürütüldüğü ceme karşılık gelir. Sofra ise nefeslerin incelendiği muhabbete karşılık gelir. Nefeslerin incelenmesi ile muhabbetler öğretinin aktarıldığı ortamlara dönüşür. Bu konu hakkında kendisi de muhabbet içinde yetişmiş olan Ali İhsan Aktaş şöyle bir belirleme yapar:

“Alevi-Bektaşî felsefesinde Balım Sultan Muhabbeti deniyor, bu muhabbette, çağdaş veya ünlü ozanların şiirleri dile getirilir özellikle o şiirler üzerinde konuşulur, bazen mistik yönlerine de girilir elbette ama o şiirlerin hayata verdiği

canlılık çok önemlidir, onu yakalamaya çalışırız bir tad almaya çalışırız”.⁵

Muhabbet şiirlerin çözümlenmesi ile öğretinin derinlemesine araştırılması ve aktarılması hedeflenir. Muhabbetin öğretinin aktarılmasındaki etkinliği o kadar önemlidir ki, birçok Alevi kitapla, okumakla Aleviliğin öğrenilemeyeceğini, ancak muhabbetle bir kişinin öğretiyi öğrenebileceğini iddia etmişlerdir. Bu konuda kendisi de şiir yazarı Hasan Kurban şöyle bir belirleme yapar:

“Bu yol öyle kitaptan falan öğrenilmez, kişi ancak muhabbetten öğrenebilir. Şeriat tarikat hesapları daha çok dedelerin işlediği bir hüküm. Tarikatın yürütülmesi, on iki hizmetin görülmesi, işlerini yaparlar, daha önce bu yokmuş, tarikatın kurulması ve 12 hizmetin ortaya çıkması Balım Sultan zamanıdır. Hazreti hünkâr (Hacı Bektaşî Veli) zamanı değil, ta imam Cafer zamanında da muhabbetler olurmuş ama o zamanda tarikat ve hizmetler yok. Muhabbet var”.⁶

Yukarıda muhabbetin önemine vurgu yapan Hasan Kurban’ı destekler bir biçimde, Ali İhsan Aktaş, İlhan Selçuk’un Bektaşilikle ilgili bir belirlemesini paylaşarak benzer şeyleri ifade eder. Aktaş, İlhan Selçuk’un Hacı Bektaş Veli’nin kitaplardan tanınmayacağını, onları tanımının yolunun, bir köyde yaşayan birkaç Hacı Bektaş seveninin yaptığı Balım Sultan Muhabbeti ile anlaşılabilceğini söylediğini belirtir⁷. Muhabbetler Alevi Bektaşî öğretisi içinde sözlü geleneği birebir aktarma ortamı olarak çok özel bir yeri vardır. Bu ortamı yönetebiliyor olmak, bu ortamda dayanıklı ve coşkuolu olmak özel bir hal olarak kabul edilir. Söz konusu durum hakkında Âşık Özlemi’nin Hacı Bektaş kasabasında yaşamış olduğu ve bize anlattığı deneyimi önemlidir, Özlemi;

*“Ben Hacı Bektaş kasabasında, törenler zamanında, 4 gün dört gece tuvalet haceti karşılama dışında masadan kalkmadan muhabbet yapmışız. Dışarı çıktığımızda güneşe bakamadım bu ışık gözlerimize battı. Bu beyin, bu göz, bu ağız nasıl tahammül eder diye insan düşünür. Ve biz tahammül ettik. Farkına bile varmadık. Millet doluyor boşalıyor kaç devir etmiş biz farkında bile değiliz. Çalıyor söylüyoruz muhabbet ediyoruz.”*⁸⁸

Muhabbet ortamı bir iki saatlik bir ortam olabileceği gibi özellikle Hacı Bektaş kasabasında törenler zamanında 4 gün sürekli olarak da yapılabilir. Söz konusu muhabbetler ara verilmeden bütün gelen gidenin zaman zaman eşlik etmesi ile devam ettirilmektedir. Bazı coşkun halde olan kişilerin buralarda yukarıda bahsedilen gibi olaylar yaşandığı söylenmekte ve bu anlatılanlar muhabbet ortamına ve olağanüstü bir şekilde muhabbete katılan kişiye dair ayrı bir kutsiyet yüklenmesine sebep olabilmektedir. Muhabbetin genel tanımını yaptıktan sonra muhabbeti oluşturan unsurlardan bahsetmek yerinde olacaktır.

Muhabbet Nasıl Bir Yapıdır ve Süreci Nasıl İşler?

Mistikler ile sıradan insanlar arasındaki belki de en önemli fark, mistiklerin ruhsal âleme dair şeyleri deneyim olarak algılaması ve anlamasıdır. İbn Arabî bir mistiğin deneyiminin manalar âleminden anlayışa doğru bir biçimde gerçekleştiğini ifade eder. Ona göre; *“manalar önce hayale nüzul eder, peşinden duyular âleminde dile dökülür. Hayal âlemi metafizik ile fizik arasındaki bir ara âlemdir, bir geçiş âlemdir”*(Kılıç, 2005: 55). Hayal âleminden fizik âleme aktarılan bilginin odağı olan insanın yaşadığı ise deneyimdir. Bu anlamıyla mistik bilgi tecrübe ile elde edilir (Eliade, 2003: 159). İnsan aklı bu tarz bilgiyi

tanımlayamadığı gibi, mantık yürüterek, çıkarsama yaparak da anlamlandıramaz. Mistiğin yaşadığı deneyim saklı olan, batın olanın bir görünümüdür. Bu anlamıyla mistikler zorunlu olarak batınidir. Batını bilgi de kendine özgü yapılar içinde incelenebilir. Başka bir ifade ile batını bilginin anlamlandırılması, diğer akli bilgilenme biçimlerinden farklı olarak, bir bütünlük fikri ile oluşturulmuş bir ortamı zorunlu kılar. İşte bu bütünlük ortamı, Alevi Bektaşiler için muhabbet ortamlarıdır.

Muhabbet karşılıklı bir söyleşi değildir. Muhabbet içindeki insanların muhabbete ne oranda katılacağı muhabbete katılanlarca bilinir. Alevi Bektaşî geleneğinde Muhabbetler yolca ileri olduğu düşünülen kişinin denetiminde ve önderliğinde gerçekleşir. Bu kişi bir ‘efendi’ (Hacı Bektaş soyundan geldiğine inanılan çelebiler), ‘dede’ (Hz. Muhammed soyundan geldiğine inanılan ocak zadelere), ‘derviş’ (soydan değil yoldan gelmeyi daha üst bir konum olarak kabul edenler), ‘sadic’ (derviş dostu), ‘kamber’ (dede yardımcısı), ‘aşık’ (Zakir, nefesler söyleyen, bir derviş ve dedeye yardımcı olan) olabilir. Muhabbet yukarıda saydıklarımızın birinin liderliğinde yapılabilecekken bir kaç ile de daha yoğun bir muhabbete dönüşebilir. Lider muhabbetteki odak kişi olabileceken, mistik tabiatı daha ön plana çıkabilecek kişi de odak olabilir. Bu durumda sen üstünsün ben üstünün anlayışı yerine, bütün muhabbetin bir bütünlük içinde düşünülmesi fikri daha ön plandadır. Bu fikir aynı zamanda konuşanın bütüne teslim olduğu bir konuşma biçimini zorunlu kılar. Bu durum hakkında kendisi muhabbet ehli bir derviş olan Dertli Garip’in sözleri açıklayıcıdır.

“Kişi bir kelime konuşur ki kendisi bile bilmez kendinden çıkan kimyayı.

Kendi konuştuğu kelime ile kendisi uyanır. Böyle olanlara, bunlara kırklar demişler, çünkü o muhabbet toplumunda büyük küçük yok, kırklarda başınız kim diye? Sormuşlar da başlarını bulamamışlar, sonra ne yapmış bunlar kırkların başını gönül birliğiynen sevgide bulmuşlar. Yoksa ben sizim başınızım dedikten sonra orada benlik girer, büyüklenme girer, orası biter.”⁹

Çünkü muhabbet bir vaaz süreci değil bir bütünleşme sürecidir. Edeple dinlemekten başka belli bir kuralı yoktur. Muhabbet esnasında konuşmaktan ziyade can kulağıyla dinlemek makbuldür. Dinlerken soru sorulması gereken yerde soru sormak ve muhabbetin akışını izlemek önemlidir. Söz konusu durumda kişiler bir yapının içinde olduklarını hissederek. Bu yapı aynı bir vücut gibidir. Lider o sohbetin konuşan dili ise, dinleyen de kulağıdır. Sofrayı kuran eli ayağı, bilgi ile anlam oluşturan, açılım sağlayanlar ise gövdesidir. Bu bütünlük içinde ideal bir muhabbette bu birliktelik mistik bir bütünlük olarak deneyimlenir. Söz konusu deneyim mistiklerin bilgilenme sürecine karşılık gelir. Bu bilgilenme sürecinde konuşan kişi bilen kişi olarak görünse de aslında bilginin oluşmasında söz söyleyen kişi olarak algılanır. Bunu görüşmelerimizde kaydettiğimiz, Kul Derviş’in sözleri ile açıklayalım;

“Yol içinde muhabbet çok önemlidir. Muhabbet, Muhabbet açar / Muhabbetten kim kaçar.’ İnsanlara sevgiyi saygıyı, birbirine anlayışı gösterir, ben senden bilmediklerimi öğrenirim sen de benden öğrenirsin, bir alış verıştır bu. Bir tarihte Bilal babalar, bana sual soruyor, onların bana sorduğu sualleri benim bilmenin imkânı yok, onların sorduklarından sordukları soruyu cevaplandırarak, soruların cevabını ben öğrendim. Cevabını ben verdim ama ben de öğrendim... Mu-

habbet tamamen insan sevgisi ile her şeyin varlığına, insanların hak olduğuna inanmakla oluşuyor. Bunlara inanırsan Cenabi hak aynı peygamber efendimize vahiy gelmesi gibi bir ilham doğuruyor gönlüne. Bu şekilde bütün insanlar bilinçleniyor, oranın ceryani sürekli geliyor, değişiyor. Sorulara cevaplara göre. Durum saniye başına dakka başına sürekli değişiyor. Bazı kere sorayım da öğreniyim dediğin konuyu muhabbette söylenirken görebiliyorsun. Sanki senin aklından alıp başkası söylüyor. Muhabbet hesapları böyle karışıktır.”¹⁰

Bu anlayış bir vaaz sürecinden muhabbeti ayırır. Önceden bilinen bilgiler, sistemli bir şekilde aktarılmaz. Bilgilerin bütünü bir doğuş olarak anlamlandırılır. Önceden hazırlık, sistemli öğretim muhabbetlerde olan bir durum değildir. Bu konu hakkında Derviş Dertli Garip şöyle bir tespitte bulunur;

“Hani Derviş Biçareye sormuşlar ‘gözünü sevdiğim bize konuş bir şeyler öğrenelim’ diye söylemişler oda “çağımız ne verdiniz ki ben size ne veriyim” demiş. Demek ki sen bir şey soracaksın ki alabilesin. Bana bir şey sorulduğunda, bana bunu sordu, gücüm yettiği kadar cevaplarım gücüm yetmediği yerde de eyvallah demeye meraklıyım. Daha önceden hazırlamış olsam, bana şunu sorarlarsa şunu vereyim diye kafama doldurmuş olsam olmaz. Buranın havası başka olur, benim kafama doldurduğum değil de başka bir şey çıkarır ortaya.”¹¹

Muhabbetler katılanların karşılıklı anlayış ve birbirine karşı tamamen iyi niyetleri ile oluşmuş bir ortam olursa gerçekte bütünlük sağlanır. Bu bütünlük öyle bir bütünlük kavrayışıdır ki, farklı muhabbetler farklı zamanlarda bile bir bütünlük içinde anlaşılabilir. Başka bir ifade ile söyleyecek olursak, bir muhabbette cevap alınamamış bir durum

veya bir soru, başka bir muhabbette cevaplanır veya meydana getirilir. Bu durum hakkında Derviş Dertli Garip'in yaşadığını belirterek anlattığı deneyim şöyledir;

“Rahmetlik Sadık, Ali Hoca, Foto İhsan gibi dervişlerle muhabbet oluyor, bir şey geçti arada, o geçen konuyu anlamadım, kafam da karıştı. Ben burayı anlamadım desem muhabbet dağılacak, konuşulan konu dağılacak. Anladım desem anlayamadım. Soramadım da içimden gelmedi sormak. Ben bu soruyu kafamda taşıdım, ucunu bırakmadım. O anlayamadığım şeyin peşinde tam iki sene gezdim, kafamın bir kenarında kaldı, cevapta bulamadım. Sonra yine aynı canların bulunduğu bir muhabbette öyle bir konuya girildi ki, onlar bana demiş gibi oldular ki; Cumayı ağa sen iki sene evvel bu noktayı anlamamıştın, işte anlamadığın noktanın cevabı şu, diye iki sene sonra öğrendim. Bunu bana böyle doğrudan söylemiyorlar ama tam da benim kafamdaki sorunun cevabını benim ihtiyacım olduğunu bilerek tane tane açıyorlar.”¹²

Muhabbetler genelde kışın yapılır. Çünkü toprakla işi olan köylünün işi kışın biter. Bazı dervişler kışın muhabbet etmek için köy köy gezerler onların gideceği evler muhabbet ehli evlerdir. O ev halkı muhabbet ehli olan kişileri çağırır veya kişi kendiliğinden gelir ve muhabbetler edilir. Muhabbete dışarıdan gelen elinin erdiği gücünün yettiğince eve içki, tavuk, yiyecek gibi hediyeler getirir. Bu yiyeceklerle muhabbet sofrası kurulur. Muhabbet sofrası da kendi içinde düzenli bir sofradır. Dem niyetine alkollü içkinin içildiği bu sofralar, miraç olayının anlatıldığı kırklar sofrasına¹³ benzetilerek oluşturulur (Yıldız, 2004: 164).

Muhabbetin kapısını açalım / Gön-
lümüze miski göfer saçalım

Doluları içip serden geçelim / Bir
sen al sevdiğim bir de bana ver¹⁴

Muhabbetlerde dem almanın kuralları vardır ve bu kurallar olarak şunlar söylenebilir; Muhabbet öncelikle bir sofraya başında gerçekleşir, sofrada olan yiyeceklerin neler olduğu önemli değildir, bir ekmekten birçok çeşit yemeğe kadar her şey olabilir. Oturulan sofraya muhabbete başlanmadan önce dualanır. Duada muhabbetin birlik içinde gerçekleşmesi ve gerçeklerin yardım etmesi istenir. Sonra dem gelir dem için ayrı bir dua yapılır ve lider bir kişiyi saki olarak görevlendirir. Bir duble üç parçada içilir liderin isteği ve yönlendirmesi dışında kadeh kaldırılmaz veya almamazlık edilmez. İçki içmek istemeyen sakiye halini belirtir ve liderin izni ile bir sonraki kadehi almaz. İçkiye dayanamamak da birliğin sağlanmasına olumsuz etki yapabilir. Bazı muhabbetlerde sadece lider ve tayin ettiği kişiler içer. Her dubleyi kaldırırsın dua ile olup çoğunlukla bir mistiğin, dervişim niyetine dem olarak alınır. Söz konusu ortamda sarhoş olmak, çok içmek olumlu karşılanmaz. Bunun yerine muhabbeti belli bir makul düzeyde götürüyor olmak doğru olarak kabul edilir. Buradaki dem kişiye rahatlama sağlar. Bu rahatlık bütünlük duygusunun yaşanmasına imkân verdiği söylenir.

Muhabbet, Alevi Bektaşî geleneğinde bilgi aktarımının veya bilginin ortaya çıkmasının sağlandığı ortamdır. Dinleyeni ve söyleyeni ile bir bütünlük arz eden yapı, mistik deneyimin imkânlarını içinde taşır. Bilginin bir bütünlük içinde deneyimlenmesi muhabbete katılanın kendisini bütünü içinde bir parça olarak hissetmesini sağlar. Buradan hareketle söz konusu gelenek içinde muhabbetin işlevlerini bahsetmek anlamlı olacaktır.

Muhabetin İşlevleri

Alevi Bektaşî geleneğinde bir ortam olarak muhabbet, başta bilginin oluşması ve aktarılması işlevinin yanı sıra, katılımcılar için birlik duygusunun deneyimlenmesi ve bu deneyimleme ile birlikte gelişen yola bağlılığın oluşması ile söz konusu ortamın olağanüstü birçok unsurun kaynağı olarak görülmesine kadar farklı işlevlere sahiptir.

Muhabetlerin en önemli işlevi, öğretinin bilgi boyutunun oluşmasını sağlayan ortam olmasıdır. Öğreti şiirler aracılığıyla insana bilgi aktarmaktadır. Şiirler ise muhabbet ortamlarında hem doğmakta hem aktarılmakta hem de çözümlenmesi yapılmaktadır. Belkıs Temren şiirlerin nefes olarak anlaşılıp, Alevi-Bektaşî tarihine, toplumsal yaşamına ışık tuttuğunu belirtir ve çeşitli toplumsal, siyasal ve kültürel etki ve baskılara maruz kalan toplum olaylarının eleştirel bir yaklaşımla nefeslerde işlenmiş olduğunu açıklayarak, Alevi Bektaşî geleneği üzerine yapılan çalışmalarda en önemli kaynak olarak şiirlerin değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir (Temren, 2003: 185). Muhabet ortamları şiirlerin doğmasına imkân sağlamış olan ortamlardır. Çünkü muhabbetlerde bulunanlar, öğretiyi bilmek ve aşkınlık deneyimi yaşamak isteyenlerle doludur. Bu beklentiler şiirlerin doğuşuna imkân sağlarken, daha önce meydana gelmiş şiirlerin analiz edilmesine de ortam olurlar. Muhabetlerdeki şiirler birkaç katlı anlam (Temren, 1992) bütünlüğü içinde analiz edilerek öğreti içinde belli bir derinlik kazanılmasına da imkân sağlanabilir. Muhabbete katılan kişiler şiirlerin anlamları üzerinde düşünüp, çözümlenmeye başlayarak çok zorlu bir sürecin içine girmiş olurlar. Bu noktadan sonra şiirin manasını ortaya çıkarmaya çalışmak yol içinde bir dikkatin gelişmesine

imkân sağlayacak, bu dikkatte kişinin kendi hayatına dikkat etmesi sonucunu beraberinde getirecektir. Manaya dikkat bir derviş çocuğu olan Ali Osman Işık'a göre hayatın anlamına dikkati de sağlayacaktır.¹⁵ Zaten muhabbetler Alevi Bektaşî geleneğinde cem ibadetinden başka bir pozisyondadır. Eskiden cemlerde görev alan birçok kişi muhabbetlerle cem'in ayrımını yapıp, muhabbeti mananın anlama dönüştüğü 'marifet' kapısı olarak aktarmaktadırlar.¹⁶

Muhabetlerde analiz edilen şiirlerin katlı anlatım ile analiz edildiğini belirtmiştik buna bir örnek vermek açıklayıcı olacaktır. Alevi Bektaşî geleneği öğretiyi dört kapı kırk makam düsturuna göre şekillendirmiştir. Bu anlamıyla şiir her kapıya göre farklı anlam imkânına sahip olmalıdır.

Lâmekân elinden duyduk ün ile
Hakikat yolcusu meydana gele
Dosta ermek için Yüz bin can ile
Menzile erişen düzöldü yola.¹⁷

Yukarıdaki dörtlük, Alevi Bektaşî geleneğinde yaratılışı konu alan şiirlerden birinin ilk dörtlüğüdür. Söz konusu şiir farklı kapılara göre temelde aynı fakat kişiye aktarılan gerçeklik olarak farklı yorumlamalara tabi olabilir. İlk kapı şeriata göre anlamı, mekânsız bir yerden meydana gelen bir ses ile dünyaya meydana geldik. Burada ise Tanrıya ulaşabilmek için birçok kişi olarak yola çıktık, hedefe erişmek için yola koyulduk. İkinci kapı tarikata göre ise anlam; bir yol içinde değilken-mekânsızken, tarikatımızın çağrısına uyup yola girdik. Tarikatımızın amacı bizi hakikate götürmektir. Bu hakikate yani mürşidin gösterdiği gerçekliğe ermek için birçok can ile birlikte yola-tarikata girdik ve hedefe doğru yöneldik. Üçüncü kapı marifete göre anlam; Lâmekân- hiçbir şey yokken, duyduğumuz fark ettiğimiz bir sev-

gi ile birbirimizi bulduk ve bu buluşma ile bir varlık meydana getirmeye karar verdik, bu karar dışı ile kişinin birleşmesi ile oluştu ve birçok varlık kazanma imkânına sahip olan cenin yola çıktı ve varlık kazanmak için sıraya dizildi. Hakikat yorumu ise; bu yorum diğer yorumlardan herhangi birine odaklanıp onun derinleştirilmesi ve bütün anlamların ustaca örülerek birleştirilmesi anlamına gelir. ‘Yukarıdaki nasılda aşağıdaki de öyledir’ prensibinden hareketle ruhsal âlemden başlayıp maddesel âlemde vücut bulma ve bu vücudun görünen maddi halinin nasıl bir ruhsal organizasyon olduğunu anlatmaya kadar giden bir anlatım ve derinleşme yaşanır. Burada bizim örneklemeye çalıştığımız durum saatlerce sürecek bir muhabbetin konusudur. Kapılar arası bağ anlatılmaya çalışılarken farklılığı ve sembolik dilin kullanımı örneklendirilmeye çalışılmıştır. Fakat muhabbetlerde yapılan çözümler ortamın beklentilerine göre çok farklı olmaktadır. Bu anlamlar bütünü öğretinin katlı anlatım imkânı içinde sembolik olarak aktarılması işlevine karşılık gelmektedir.

Alevi Bektaşî geleneği şiiirlerinin (nefes, deme, deyiş, kalam) muhabbetlerde ortaya çıktığını yukarıda belirtmiştik. Yukarıdaki anlam ile uğraşan zihinlerin yoğunluğu şiiirlerin gerek sembolik yapılarının sağlam örülmesine gerek de anlamın bazı prensipler bazında oluşturulmasına imkân sağlamaktadır. Bununla birlikte muhabbetlerde sadece ruhsal konular işlenmemektedir, dünyevi konular da ortaya konulmakta ve dile getirilmektedir. Fakat dile getirişte politik bir dil kullanma ve analizler yapma yerine, birleştirici bir bilgi nasıl oluşturulabilir kaygısı ön plana çıkmaktadır. Bu birleştirici bilgi arayışı, muhabbetteki amacın birlik duygusunu deneyimlemekle iliş-

kisi olması sebebiyledir. Birliği deneyimlemek demek o ortam içinde yoğun bir aidiyet hissederek başkasının derdi ile bütünleşmek anlatılan hikâyenin bir parçası olmak ve bir vücudun organı gibi olduğunu hissetmektir. Muhabbet esnasında bir kez birlik deneyimini yaşayan muhabbete canı gönülden bağlanır ve kendi gelişimini içsellik doğrultusunda yoğunlaştırır. Kendisi teorik birçok şeyi bilmese bile yaşamında erdemli kararlar almaya ve uygulamaya başlar. Bu anlamıyla muhabbetlere katılma ve oradaki birliği deneyimleme kişilerde ruhsal bir yolda ilerlemeye karşılık gelmektedir. Özellikle bazı deneyimlerin de gündeme gelmesiyle birçok ruhsal kavram somut anlamlara karşılık gelmeye başlamaktadır. Bu durum herkeste entelektüel anlayış geliştirmez. Bazılarında özellikle kadınlarda bir sevgi doluluk halinde görülür. Buna bir örnek olarak muhabbetin çok yapıldığı dönemlerde genç olan Bani Şaşmaz şöyle der;

“Eskiden erenler evimize gelir muhabbet ederlerdi, güzel güzel oturulurdu, sabaha kadar otursak güzellik bitmezdi, çalar çığırurlar, açıklar, konuşurlar, o güzellik bambaşkaydı. Sabaha kadar otursak uyku yoğunu gözümüzde, içimizde aşk sevgi kayınıyordu, güzellik doluyduk hepimiz.”¹⁸

Muhabbet ortamlarına yüklenen kutsallık anlayışı ile ilişkili olarak belirtilebileceğimiz son işlev ise muhabbetlerin, yağmura, rahmete ve berekete sebep olduğuna dair inançtır. Bu inanç muhabbet yapılmasını Tanrısal rahmetin yere ağması olarak anlamlandırmaktadır. Bu konuda kendisi de muhabbet ehli olan ‘kul derviş’ şöyle demiştir;

“Çok sıcak oldu, hiç yağmur yağmadı, telefon ettim İriza dedeye yukarı tekke köyünden. Dede dedim, buraya damla rahmet yağmıyor, Urumun kör-

*pesi Mehmet dedeye yalvaralım onun sözünü Cenabı-ı Allah tutar, bi irahmet yağsın dedim. O da bana bizim buraların da ekinleri yanıyor. Gerçi bizler de dedeyiz amma, bir araya gelemiyoruz. Yan yana gelip muhabbet etmiyoruz. Muhabbet edin muhabbet, eğer yağmur yağdırayım istiyorsanız, muhabbetler kurun, Muhabbetten hasıl olur Muhammet / Muhammet'te eksik etmez rahmet' dedi.*²¹⁹

Görüldüğü üzere muhabbet ortamlarındaki paylaşıma o kadar yüksek bir ruhsal anlam katılmaktadır ki, Tanrının iyi olan şeyi rahmetle ödüllendirmesi gibi muhabbetler de ödüllendirmenin gerekçesi olarak ortaya konulmaktadır. Muhabbetler Alevi Bektaşî geleneğinde ruhsal ortam olmak, bilgi aktararak şiirlerin işlendiği ortam olmak işlevlerinin yanında, kişilere birlik deneyiminin yaşatıldığı ruhsal ortamlar olarak da önemli işlevlere sahiptir. Muhabbetler Alevi Bektaşî geleneğindeki mistik bilginin en derinlikli şekilde yaşatıldığı ruhsal ortamlardır. Bu ortamın sağladığı sayabildiğimiz ve sayamadığımız her imkân muhabbetin işlevi olarak kabul edilebilir.

Sonuç

Sözlü geleneğin etkin olduğu, yüz yüze ilişkilerin anlamlı kabul edildiği ortamlarda hayata dair her bilgi çeşidi şifahi olarak aktarılır. Alevi Bektaşî geleneği de sözlü gelenek içinde düşünülebilecek bir inanç sistemidir. Bu inanç sistemi bilgi aktarımını çoğunlukla şiirler vasıtasıyla yapar. Şiirler geleneğin içinde olan kişilerce ezbere bilinirler. Çünkü hem sözün kutsal olduğuna inanılır hem de okuryazar oramı düşüktür. Şiirler bilgiyi taşıyan anlam bütünlükleridir. Söz konusu gelenek içinde şiirler muhabbet ortamlarında vücuda gelir, aktarılır ve

açıklanır. Bu anlamıyla Sözlü gelenek içinde bilgi aktarımının yapıldığı ortam bizzat muhabbetlerdir.

Muhabbet kavramı özel bir ortama karşılık gelir. Sözlü geleneğin bilgi aktarım aracı olan şiirler simgesel bir dil kullanılarak yazılır. Bu simgesel dil kullanılan şiirler de muhabbetlerde oluşturulur, başkalarına aktarılır ve daha sonra yine muhabbetlerde açıklanır. Muhabbet Alevi Bektaşîler için çok mahrem ortamlardır. Her muhabbet kendine özgüdür. Bu özgünlük paylaşımın mahremliği ve kişilerin ortama tüm iyi niyetleri ile katılması ile ilgilidir. Birçok çeşitli muhabbetler vardır. Fakat bunlardaki ortak yan muhabbetin ruhsal bir ortam olması ve mana üzerine çalışmaların yapılmasıdır. Alevilerin deyimi ile 'muhabbet Aleviliğin marifet kapısıdır'.

Bir mistik için deneyim önemlidir. Ruhsal olan şeyleri deneyimlemek istediği için mistik diğer inananlardan farklıdır. Bu anlamıyla Alevi Bektaşîler arasında mistik deneyimin yaşandığı en önemli ortam muhabbet ortamlarıdır. Çünkü muhabbet ortamlarında bir birlik ve bütünlük fikri önemlidir. Ortama katılan kişi ortamın bütünlüğünün doğal üyesi kabul edilir, bir vücudun azaları gibi düşünülür. Bir vücut gibi düşünülen bu yapı birlikteliğin deneyimlenmesi ile anlama kavuşur. Söz konusu süreçte senlik benlik anlayışının üstüne çıkılarak birlik vurgusu yapılır. Bu anlamıyla bir vaazdan çok farklıdır. Bütün herkes ortamda ortaya çıkan bilginin parçası olarak kabul edilir. Söyleyen dil dinleyen kulak, hizmet eden el, ayak gibi anlamlandırılır. Muhabbet önceden hazırlanmış bilgi sistematik olarak aktarılmaz, o an dile gelen bir şiir veya daha önce yazılmış bir şiir dile getirilerek çözümlemeler yapılır. Muhabbetler karşılıklı anlayışın en derin yaşandığı ortamlardan biridir.

Söz konusu ortamlarda dile gelen şiirler katlı anlatım imkânına sahip deyişlerdir. Alevi Bektaşî öğretisinin dört kapı kırk makam sistemine göre şiirler katlı bir yapıda analiz edilir.

Muhabbet ruhsal bilginin paylaşıldığı ortam olmak sebebiyle birçok işleve sahiptir. Bunlardan en önemlileri, bilginin aktarımını sağlayan şiirlerin oluşması, aktarılması ve açıklanması işlevidir. Bu durum bilginin sözlü vasıtalarla taşınması ve inananların zihninde anlamların oluşmasına imkân verir. Bununla birlikte ortamın bir bütünlük hedefinde olması, birlik duygusunun deneyimlenmesine imkân verir. Bu birlik duygusu Alevi Bektaşî geleneğine bağlılığı artırdığı gibi, kişilerin ruhsal bir bakış açısı kazanmasına da imkân tanır. Muhabbetlerin bu ruhsal yapısı, gelenek içindeki Alevilerin söz konusu ortamları olağanüstü beklentilerle özdeşleştirmesi sonucunu doğurur. Bu anlamıyla, muhabbetler Alevi Bektaşîlerin ruhsal yaşantısının somut deneyimlendiği ve bilginin açık bir biçimde yapıldığı ortamlardır. Sözlü geleneğin etkinliğinde olan Alevi Bektaşî geleneği, muhabbet ortamlarının kurucu ve yaratıcı etkinliği ile ruhsal gelişimini sağlamıştır.

NOTLAR

- 1 Cuma Zeytünlü, (Derviş Dertli Garip) Amasya – Gümüşhacıköy - Kırca Köyü, 1929 doğumlu, İlkokul mezunu. Bkz. Kaynak Kişiler ve Görüşme Bilgileri. Sözün Alevi Bektaşî mistik geleneği içinde atasözü gibi bir önemi vardır ve Hz. Muhammed'in halinin ve anlayışının ancak muhabbetle anlaşılabileceğini işaret eder.
- 2 Ali İhsan Aktaş, (Yazar - Derviş), Amasya - Gümüşhacıköy - Güvenözü köyü, 1935 doğumlu, İlkokul mezunu. Bkz. Kaynak Kişiler ve Görüşme Bilgileri.
- 3 Sadiye Işık, (Derviş Ruhan'ın eşi) Çorum – Osmançık - Seciyen, 1928 doğumlu, Okuryazar değil. Bkz. Kaynak Kişiler ve Görüşme Bilgileri. Kendisi muhabbet ehli bir derviş eşi olan Sadiye Işık, evlerine gece birçok insanın muhabbet için geldiğini belirtmiştir.

- 4 Süleyman Şaşmaz (Muhabbet ehli) Amasya – Gümüşhacıköy - Çetmi köyü, 1930 doğumlu, İlkokul mezunu. Bkz. Kaynak Kişiler ve Görüşme Bilgileri. Kendisi muhabbet ehli bir derviş seven olan Süleyman Şaşmaz, eskiden çok muhabbetler olduğu ve bu muhabbetleri yapan bir sürü derviş olduğunu söyler. Ama günümüzde muhabbetin azalması ile yolun da geri kaldığını belirtir.
- 5 Ali İhsan Aktaş, (Çağdaş Derviş), Amasya - Gümüşhacıköy - Güvenözü köyü, 1935 doğumlu, İlkokul mezunu. Bkz. Kaynak Kişiler ve Görüşme Bilgileri.
- 6 Hasan Kurban, (Derviş Sefil Kurban) Amasya - Gümüşhacıköy - Çetmi Köyü, 1926 doğumlu, İlkokul mezunu. Bkz. Kaynak Kişiler ve Görüşme Bilgileri.
- 7 Ali İhsan Aktaş, (Çağdaş Derviş), Amasya - Gümüşhacıköy - Güvenözü köyü, 1935 doğumlu, İlkokul mezunu. Bkz. Kaynak Kişiler ve Görüşme Bilgileri.
- 8 Muammer Badem, (Âşık-Derviş) Amasya - Gümüşhacıköy - İmirler Köyü, 1958 doğumlu, Bkz. Kaynak Kişiler ve Görüşme Bilgileri.
- 9 Cuma Zeytünlü, (Derviş Dertli Garip) Amasya – Gümüşhacıköy - Kırca Köyü, 1929 doğumlu, İlkokul mezunu. Bkz. Kaynak Kişiler ve Görüşme Bilgileri.
- 10 Sadık Ersoy, (Kul Derviş) Amasya – Gümüşhacıköy - Kırca Köyü, 1943 doğumlu, İlkokul mezunu. Bkz. Kaynak Kişiler ve Görüşme Bilgileri.
- 11 Cuma Zeytünlü, (Derviş Dertli Garip) Amasya – Gümüşhacıköy - Kırca Köyü, 1929 doğumlu, İlkokul mezunu. Bkz. Kaynak Kişiler ve Görüşme Bilgileri.
- 12 Cuma Zeytünlü, (Derviş Dertli Garip) Amasya – Gümüşhacıköy - Kırca Köyü, 1929 doğumlu, İlkokul mezunu. Bkz. Kaynak Kişiler ve Görüşme Bilgileri.
- 13 Hz. Muhammet miraçta kırklar diye kendilerini adlandıran bir grupta karşılaşır. Bunlar 'bizim hepimiz hepimiz bizim' düsturunu kabul ettiklerini söylerler. Bunun kanıtı olarak da bir kişinin elini bıçakla kesmesi ile 40 kişinin de elinden kan akması gösterilir. Hz. Muhammet de bu keramete karşılık olarak bir üzüm tanesini bir tabakta ezip, su ile karıştırıp içmelerini ve çoşmalarını sağlayarak bir tane üzümü eşit olarak paylaşmış olur. Bu kırklar meclisinin içinde Hz. Ali ve Selmani Farisi'nin olduğu anlatılır. Muhabbet sofraları da bu duruma istinaden kurulur. Ezilen engür'un yerine dem içilir. Kırklar arasında astlık üstlük yoktur. Kırklar hakkında cem töreninin kökeni olarak belirlemeler vardır. Bu belirleme muhabbet ortamlarına da yorumlanabilir. Mehmet Ali Işık, (Derviş Ruhan), Amasya – Gümüşhacıköy – Kuzalan Köyü, 1928 doğumlu, ortaokul mezunu. Bkz. Kaynak Kişiler ve Görüşme Bilgileri;

- 14 Cuma Zeytönlü, (Dervîş Dertli Garip) Amasya – Gümüşhacıköy - Kırca Köyü, 1929 doğumlu, İlkokul mezunu. Dervîş Dertli Garip'in bir dörtlüğü. Bkz. Kaynak Kişiler ve Görüşme Bilgileri.
- 15 Ali Osman Işık, (Işık Ruhan'ın oğlu), Çorum - Osmançık - Seciyen (Çampınar) Köyü, 1951, Üniversite mezunu. Bkz. Kaynak Kişiler ve Görüşme Bilgileri.
- 16 Cuma Zeytönlü, (Dervîş Dertli Garip) Amasya – Gümüşhacıköy - Kırca Köyü, 1929 doğumlu, İlkokul mezunu. Bkz. Kaynak Kişiler ve Görüşme Bilgileri.
- 17 Asıl İsmi Mehmet Ali Işık olup, şiir ismi – mahlası 'Işık-Ruhan' olan bir Alevî Bektaşî ereninin şiirinden başlangıç dörtlüğü.
- 18 Bani Şaşmaz, Gümüşhacıköy, Amasya – Gümüşhacıköy - Çetmi köyü, 1935 doğumlu, Okuryazar değil. Bkz. Kaynak Kişiler ve Görüşme Bilgileri.
- 19 Sadık Ersoy, (Kul Dervîş) Amasya – Gümüşhacıköy - Kırca Köyü, 1943 doğumlu, İlkokul mezunu. Bkz. Kaynak Kişiler ve Görüşme Bilgileri.

Kaynak Kişiler ve Görüşme Bilgileri

Ali İhsan Aktaş, (Çağdaş Dervîş), Amasya - Gümüşhacıköy - Güvenözü köyü, 1935 doğumlu, İlkokul mezunu. Kayıt; Gümüşhacıköy'de Ali İhsan – Yeter Aktaş'ın evinde, 22.08.2006 tarihinde yapılmış görüşme kaydı.

Ali Osman Işık, (Dervîş Ruhan'ın oğlu), Çorum - Osmançık - Seciyen (Çampınar) Köyü, 1951, Üniversite mezunu. Kayıt; Gümüşhacıköy'de Ali Osman - Gülsüm Işık'ın evinde, 27.12. 2005 tarihinde yapılmış görüşme kaydı.

Bani Şaşmaz, (Muhabbet ehli)Gümüşhacıköy, Amasya – Gümüşhacıköy - Çetmi köyü, 1935 doğumlu, Okuryazar değil. Kayıt; Çetmi Köyünde Bani Şaşmaz'ın evinde, 1.08.2005 tarihinde yapılmış görüşme kaydı.

Cuma Zeytönlü, (Dervîş Dertli Garip) Amasya – Gümüşhacıköy - Kırca Köyü, 1929 doğumlu, İlkokul mezunu. Kayıt; Gümüşhacıköy'de Cuma Fatma Zeytönlü'nün evinde, 15.08.2006 tarihinde yapılmış görüşme kaydı.

Hasan Kurban, (Dervîş Sefil Kurban) Amasya - Gümüşhacıköy - Çetmi Köyü, 1926 doğumlu, İlkokul mezunu. Kayıt; Çetmi Köyünde Hasan - Banu Kurban'ın evinde, 05.02.2007 tarihinde yapılmış görüşme kaydı.

Mehmet Ali Işık, (Dervîş Ruhan), Amasya – Gümüşhacıköy – Kuzalan Köyü, 1928 doğumlu, ortaokul mezunu. Muhabbetlerinde yaptığı kaydedilmemiş yorumlardan.

Muammer Badem, (Âşık-Dervîş) Amasya - Gümüşhacıköy - İmirler Köyü, 1958 doğumlu, Lise mezunu. Kayıt; Gümüşhacıköy merkezde, İmirler Köyü Kültürünü Yaşatma Derneğinin Salonunda, 19.08.2006 tarihinde yapılmış görüşme kaydı.

Sadık Ersoy, (Kul Dervîş) Amasya – Gümüşhacıköy - Kırca Köyü, 1943 doğumlu, İlkokul mezunu. Kayıt; Kırca köyünde Sadık Ersoy'un evinde, 16.08.2006 tarihinde yapılmış görüşme kaydı.

Sadiye Işık, (Dervîş Ruhan'ın eşi) Çorum – Osmançık - Seciyen, 1928 doğumlu, Okuryazar değil. Kayıt; Gümüşhacıköy'de Mehmet Ali – Sadiye Işık'ın evinde, 31.07.2005 tarihinde yapılmış görüşme kaydı.

Süleyman Şaşmaz (Muhabbet ehli) Amasya – Gümüşhacıköy - Çetmi köyü, 1930 doğumlu, İlkokul mezunu, Kayıt; Çetmi köyünde Süleyman Şaşmaz'ın evinde, 22.10.2000 tarihinde yapılmış görüşme kaydı.

Kaynakça

Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*. çev: Ali Berktaş. İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2003.

Eyüboğlu, İsmet Zeki. *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*. İstanbul: Der Yayınları, 1990.

Finnegan, Ruth. "Sözlü Şiir". çev: Sema Demir, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. der: Gülin Öğüt Eker, Metin Ekici, M. Öcal Oğuz, Nebi Özdemir, Ankara: Millî Folklor Yayınları, 2003: 443-451.

Kılıç, Mahmut Erol. *Sufî ve Şiir: Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.

Melikof, Irene. *Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe*. çev: Turan Alptekin, İstanbul: Cumhuriyet Kitabevi, 1998.

Okan, Murat. *Türkiye'de Alevilik*, Ankara: İmge Yayınları, 2004.

Öztürkmen, Arzu. "Sözlü Tarih: Yeni Bir Disiplinin Cazibesi", *Toplum ve Bilim* (91), 2001: 115-125.

Temren, Belkıs. *Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu*. T. C. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalında yapılmış doktora tezi, 1992.

Temren, Belkıs. "Bektaşî ve Alevî Kültüründe Nefesler ve İşlevleri", E yayınları, Halkbilimi Araştırmaları, Sürekli Kitaplar dizisi; 1 sayı. İstanbul, Sayfa, 2003: 183-194.

Yıldız, Harun. *Anadolu Aleviliği:Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2004.